

تجربه‌های طلایی

راهنمای آموزش شیوه مطالعه کردن
به دانش آموزان

یادداشت
سردبیر

دکتر عادل پیغما

اشاره

چندی پیش، یادداشت مدیران‌های از سردبیر محترم مجله وزین «رشد مدیریت مدرسه» با این مضمون به دستم رسید: «دوستان و همکاران عزیز، اگر در یک استادیوم صد هزار نفری مملو از مدیران مدارس کشور، پشت تریبون قرار بگیرید، با توجه به تحول بنیادین نظام آموزشی کشور و چالش‌های اجرای آن، چه نکاتی را به مدیران ارجمند خواهید گفت؟»

پاسخ من این است: من اگر در چنین موقعیتی قرار بگیرم، به مدیران عزیز مدارس که بیش از هر کسی مسائل و دردهای آموزش و پرورش را می‌دانند و بیش از همه مشتاق تحول بنیادین نظام آموزشی اند پیشنهاد می‌کنم که شیوه مطالعه کردن مفید و اثربخش را به‌عنوان یکی از مهارت‌های مهم، ضروری و مادام‌العمر، به دانش آموزان آموزش دهند؛ زیرا نتیجه مطالعه مفید و ثمربخش یعنی تغییر و تحول بنیادین در شیوه‌های یاددهی و یادگیری، و همسویی با برنامه درسی ملی، به‌منظور تأمین نیروی انسانی متفکر و خلاق برای کشور. سرمقاله این شماره از مجله تکنولوژی آموزشی، توضیح و توجیه این پیشنهاد است. «خرده‌مند شاگرد دانش را به وقت تعلیم هدایت می‌کند به دنبال خود نمی‌کشانند؛ آن‌ها را به پیشروی می‌خواند متوقف نمی‌کند؛ راهی پیش رویشان می‌گذارد جایی نمی‌برد؛ و اگر شاگرد دانش بر آن شوند که مشتاقانه بیندیشند، می‌توان او را معلمی خوب خواند.»

(کنفوسیوس ۵۰۰ ق.م)

با اینکه معلمان می‌کوشند به بهترین وجه تدریس کنند، گاهی مشاهده می‌شود که نتیجه تدریس، ثمربخش نیست و دانش آموزان نمی‌توانند مطالبی را که یادگرفته‌اند به‌طور منطقی و منسجم به هم پیوند دهند. واقعیت این است که توانایی جمع‌آوری اطلاعات و به‌کارگیری هوشمندانه آن‌ها، تنها زمانی تحقق می‌یابد که دانش آموزان از قبل مهارت‌های مطالعه کردن را آموخته باشند. بنابراین نتیجه تدریس زمانی شکوفا می‌شود که دانش آموز به هنگام مطالعه و یادگیری، از اصول و راهکارهای مطالعه اثربخش با علاقه و به درستی استفاده کند. اما مطالعه مفید و اثربخش چیست و مشکلات متداول آن کدام‌اند؟

مطالعه مفید و اثربخش، کسب مهارت‌های لازم درباره موضوعی است که به صورت برنامه‌ریزی شده و مدون آموزش داده می‌شوند. اجرای این‌گونه مطالعات برنامه‌ریزی شده در مدرسه، نه تنها تجربیات شخصی دانش آموزان را در زندگی می‌افزاید، بلکه بسیاری از هنجارها، نگرش‌ها و رفتارهای مطلوب را در آنان تقویت می‌کند. بنابراین، تحقق اهداف برنامه‌های درسی، علاوه بر تدریس معلم، مستلزم علاقه دانش آموز به انجام فعالیت‌های عملی یادگیری در حوزه‌های گوناگون درسی است. تجربه نشان داده است، این مهم در سایه دستیابی دانش آموز به مهارت‌ها و توانایی‌هایی امکان‌پذیر است مانند:

- توانایی خواندن سریع و درست مطالب درسی،
  - توانایی دیدن، شنیدن و دریافت مستقیم اطلاعات و تجربیات؛
  - توانایی فکر کردن و پیوند دانش قبلی با مفاهیم و اطلاعات جدید؛
  - توانایی مقایسه کردن، ارزیابی، استنتاج و نتیجه‌گیری؛
  - توانایی به‌کارگیری و استفاده صحیح از مجموعه آموخته‌ها در شرایط و موقعیت‌های جدید.
- نکته قابل توجه این است که این مهارت‌ها و توانایی‌های مطالعه اثربخش باید از طریق تکرار در عادت‌های کاری، رفتارهای اجتماعی و روزمره و نوع تفکرات و نحوه گذراندن اوقات فراغت دانش آموزان مشهود و معمول شود.

مشکلات مطالعه اثربخش و نشانه‌های آن‌ها

بارزترین مشکل مطالعه اثربخش نداشتن انگیزه است. دانش‌آموزی که مدرسه را دوست ندارد و والدین و معلمان انگیزه یادگیری را در او درونی نکرده‌اند، علاقه‌ای به مطالعه عمیق نخواهد داشت. کشف دلایل و چاره این‌گونه مشکلات از وظایف خطیر والدین و مدرسه است. دلایل ناشی از فقدان علاقه و انگیزه فراوانند؛ از جمله: ضعف در خواندن، نیاز به تکمیل اطلاعات قبلی، اختلافات خانوادگی، نوع رفتارهای کلاسی دانش‌آموزان و معلمان و نداشتن دسترسی به لوازم و امکانات آموزشی. دانش‌آموزانی که با مشکلات مطالعه دست به گریبان‌اند، معمولاً در کلاس درس زیاد حرف می‌زنند، سؤالات نامربوط می‌پرسند و متن درس را بدون درک مفاهیم و روابط صرفاً حفظ می‌کنند. این‌گونه دانش‌آموزان غالباً نمی‌توانند در کلاس درس از تدریس معلم به‌گونه‌ای مطلوب بهره‌مند شوند.

راهنمای اصول مطالعه

اصول و راهکارهای مطالعه اثربخش که مبانی علمی دارند زیاد است. ما در این نوشته بیشتر به اصول و نکاتی اشاره می‌کنیم که جنبه کاربردی دارند و حاصل تحقیق و تجربیات کلاسی معلمان فرهیخته محسوب می‌شوند. این اصول، در عین حال کلی‌اند و جنبه عمومی دارند نه خاص؛ زیرا هدف ما هدایت و راهنمایی مدیران و معلمان علاقه‌مندی است که می‌خواهند اصول و مهارت‌های مطالعه اثربخش را عملاً در مدرسه و کلاس‌های خود به دانش‌آموزان آموزش دهند. درگزینه این اصول قابلیت‌های آموزشی، عملی، تجربی و کاربردی مورد تأکید بوده است، مانند:

- وقتی دانش‌آموزی می‌خواهد در کلاس، کتابخانه مدرسه یا در منزل مطالعه کند، باید از قبل به او گفته شود که هدف چیست؟ و او قرار است چه کاری را انجام دهد. متأسفانه، به علت راهنمایی نکردن اصولی و نداشتن تمرین عملی در کلاس درس، ذهنیت اکثر دانش‌آموزان از مفهوم مطالعه، خواندن متن درس، تکرار و حفظ مطالب و انجام برخی تمرینات اجباری است و جایی برای تفکر و اندیشه‌ورزی و نتیجه‌گیری در آن وجود ندارد. در این حالت، طرح سؤال‌های تفکربرانگیز، بحث و گفت‌وگو، تشویق و ترغیب دانش‌آموزان به یافتن مثال و مصداقی دیگر، می‌تواند راهنمای خوبی برای فراهم شدن زمینه مطالعه مفید باشد.
- دانش‌آموز باید عادت کند پیش از شروع مطالعه، کتاب، لوازم‌التحریر و آنچه را برای مطالعه لازم است، آماده کند تا به هنگام مطالعه وقت خود را با انجام کارهای پراکنده تلف نکند. تجربه نشان داده است، انجام خرده‌کاری‌ها به هنگام مطالعه، تمرکز فکری و کیفیت کار را کاهش می‌دهد.
- یکی از روش‌های اثربخش در افزایش کیفیت مطالعه، قرار گرفتن انتظارات آموزشی معلم در قالب انجام تکالیف است. مانند پاسخگویی به مجموعه‌ای از سؤال‌ها که دانش‌آموز مجبور باشد به کتاب درسی، منابع و کتاب‌های غیردرسی و حتی اشخاص و... مراجعه کند. (بسته آموزشی وسیله بسیار مناسبی برای تقویت این اصل است).
- دانش‌آموزان معمولاً انجام این‌گونه فعالیت‌ها را دوست دارند و با رغبت برای یافتن پاسخ می‌کوشند. در کلاس‌های پایین‌تر، این نوع تکالیف در قالب بازی‌های آموزشی ارائه می‌شوند.
- انتخاب نوع تکالیف و روش انجام دادن آن، در تحقق مطالعه مفید نقش مهمی ایفا می‌کند؛ از آن جمله است مصاحبه، پژوهش‌های کتابخانه‌ای، تهیه گزارش، خلاصه کردن یک مبحث از کتاب غیردرسی مربوط به موضوع درسی، استخراج سؤال از کتاب درسی، تدریس یک مبحث درسی در کلاس به طور انفرادی یا با مشارکت دو یا سه دانش‌آموز دیگر، تشکیل میزگرد در کلاس، طرح سؤال و بحث درباره آن با مشارکت معلم.
- دانش‌آموزان باید کم‌کم یاد بگیرند چگونه برای مطالعه کردن برنامه‌ریزی کنند، چگونه از وقت خود به‌گونه‌ای مطلوب استفاده کنند و چگونه از نتایج مطالعه خود یادداشت بردارند. یادداشت‌برداری، هم در کیفیت مطالعه مؤثر است و هم بهترین منبع برای مرور و بازخوانی مطالب آموخته شده است.
- نکته آخر این است که در آغاز کار باید به منظور تسلط یافتن دانش‌آموزان به شیوه‌های مطالعه، همه این‌گونه توانایی‌ها و مهارت‌های اثربخش با مشارکت و راهنمایی معلم در کلاس درس تمرین و تکرار شوند تا به فرهنگ و عادت کاری تبدیل شوند. پس از موفقیت در این کار است که مدیر و معلمان می‌توانند بگویند: ما در مدرسه خود علاوه بر آموزش مطالب علمی، روش اندیشه‌ورزی و مهارت‌های مطالعه مفید را به دانش‌آموزان آموخته‌ایم و به جای هدیه یک عدد ماهی، روش صید ماهی را به آن‌ها یاد دادیم تا در تمام عمر از آن بهره‌مند شوند. دستتان درد نکند، خدا یارتان باد.